

ODNOS ŽIVOTA I UMJETNOSTI KROZ PERFORMANS SVINJA I VILA**THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE AND ART THROUGH THE PERFORMANCE
PIG AND FAIRY**Anja Tasovac, *Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad***Oblast – SCENSKA ARHITEKTURA I DIZAJN**

Kratak sadržaj - Master umjetnički projekat – *performans Svinja i Vila* je prije svega produkt životnog, a zatim umjetničkog procesa. Bavi se, i govori o nepostojanju granice između života i umjetnosti, kroz dvije neodvojive krajnosti naše ličnosti. Za potrebe ovog rada bavila sam se istraživanjem i proučavanjem teorije selfa u psihologiji i teorije selfa u umjetnosti, kao i proučavanjem marginalne umjetnosti. U studijama slučaja analizirala sam autobiografije odabranih umjetnika: Luize Buržoa (*Louise Bourgeois*), Marine Abramović i Božidara Mandića.

Glavne riječi: *performans, život, umjetnost, teorija selfa, marginalna umjetnost*

Abstract – *Master art project - performance Pig and Fairy* is primarily a product of life, and then the artistic process. It deals with and speaks of the non-existence of the boundary between life and art, through the two inseparable extremes of our personality. For the purposes of this paper, I have been researching and studying the theory of self in psychology and the theory of self in art, as well as the study of marginal art. In case studies, I analyzed the autobiographies of selected artists: Louise Bourgeois, Marina Abramović and Božidar Mandić.

Keywords: *performance, life, art, self theory, art brut*

1. UVOD

Da li postoji granica između života i umjetnosti?

Ni život, ni umjetnost nisu stvari. To su putevi, individualizmi, sile kojima ukoliko pristupimo bez muke lako nailazimo na zavaravanje.

Sve što radimo čini život. Sve što stvaramo je umjetnost, pa makar to bila samo naša svakodnevnica i smisao. Dakle, život je umjetnost, i umjetnost je život.

Umjetnost je uvijek inspirisana životom, tako da je u stvaralaštvu često teško odvojiti život od djela, ili umjetnika od njegovog stvaralaštva.

Danas, moj pogled na život, ali i umjetnost stane u jedan pojam – izazov.

Izazov je u svojoj srži stvar ohrabrenja, osnaživanja, podsticaja, provokacije, prijetnje ili maltretiranja, težak cilj za postizanje, prilika za napredak - uspjeh i rast, podizanje standarda.

On služi kao poziv na borbu, takmičenje, te tako zahtjeva dodatni napor i trud.

Na ličnom nivou svi predlažemo različite izazove tokom života, u rasponu od malih ciljeva ka idealima kojima idemo godinama i decenijama.¹

Ko su svinja i vila?

Svinja i vila su život i umjetnost. Svinja predstavlja svo životno blato, dok vila predstavlja ono što od tog blata kreiramo.

Svinja i vila smo svi mi ponekad.

To su dvije neodvojive cjeline naše ličnosti. Dvije krajnosti, dva kostima, dvije uloge, dva svijeta, dva izbora, dvije odluke. Svinja i vila su svjetlo i sijenka, vatra i dim, jin i jang.

Znamo da se jin i jang posmatraju kao komplementarne (a ne suprotstavljene) snage koje stupaju u interakciju kako bi formirale dinamičan sistem u kome je cjelina važnija od okupljenih dijelova.

Sve ima i jin i jang aspekte, a jedan od njih može se manifestovati više ili manje u određenom objektu/subjektu (čak i kada djeluje da je ispoljen samo jedan aspekt, on ne može da postoji bez drugog).²

Kao što je i Jungova psihologija suštinski prožeta suprotnostima i parovima (eros – lagos, svjesno – nesvjesno, introvertnost – ekstravertnost, prva i druga polovina života, individualno – kolektivno, etika – moral, anima – animus...) između kojih se nalazi suštinska napetost tako su i svinja i vila dvije kontradikcije koje se međusobno uključuju.

Jedna krajnost jasno daje na značaju i značenju druge. Svinja i vila nisu kontradiktorne, naprotiv, one su komplementarne.

2. TEORIJSKO ISTRAŽIVANJE

Glavne teme u teorijskom istraživanju su teorija selfa (sebstva) u psihologiji, teorija selfa (sebstva) u umjetnosti, psihoterapija i marginalna umjetnost.

U ovom dijelu istraživanja bavim se pojmovima ida, ega, super ega, self reprezentacije, stvaralaštva, psihoterapije, *art bruta*, umjetnosti, estetike.

NAPOMENA:

Ovaj rad proistekao je iz master rada čiji mentor je bio dr Slađana Milićević, docent i komentor Darinka Mihajlović, docent.

¹ <https://bs.erf-est.org/11604-reto.html>

² https://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%88%D0%B8%D0%BD_%D0%B8_%D1%98%D0%B0%D0%BD%D0%B3

2.1. TEORIJA SELFA (SOPSTVA) U PSIHOLOGIJI

Prema definiciji self je doživljaj sebe kao objekta. Za Melaniju Klajn (*Melanie Klein*)³, self je cjelokupno ljudsko biće, pod čime se podrazumijeva tjelesni i duševni sklop.

Duševni sklop je sastavljen od svjesnog (doživljaj prisustva sebe i svoje okoline), predsvjesnog (nosi zaslugu subjektivnog doživljavanja kontinuiteta naše ličnosti bez obzira na okolnosti i sadržaj svjesnoga) i nesvjesnog (nalazi u dubinama naše duše i osvješćujemo ga samo tokom psihoanalize, snova, hipnoze i, ponekad, u greškama). Duševni sklop se može posmatrati i kao zajedništvo ida (u cjelosti pripada nesvjesnom, nasljedni je i izvorni dio naše duše, izvor sveukupne duševne energije i stvaralaštva, sadrži instinktivne impulse - nagoni ljubavi i mržnje - libida i destruda), ega (središnji, svjesni dio naše ličnosti, nosioc percepcije, intelektualnih sposobnosti, stvaralaštva) koji je sluga ida, nastoji ga zadovoljiti prilagođavanjem na stvarnost (aloplastično - zrelo prilagođavanje - mijenjanje okoline prema svojim potrebama i autoplastično - nezrelo prilagođavanje - mijenjanje sebe u odnosu na okolinu) i super ega (nalazi se u području nesvjesnog, nesvjesna kontrola ega - nagrađuje ili kažnjava u odnosu na sistem vrijednosti osobe, česta je kočnica stvaralaštvu). Pravi stvaralac je zdrava osoba - ona mijenja okolinu, a ne sebe. Dakle, stvaralaštvu pripada aloplastično prilagođavanje, a to je funkcija ega. Promjena nezrelog sebe u zreliju osobu jeste suštinska priprema za stvaralaštvo.⁴

Self reprezentacija (često se netačno naziva selfom) je projekcija selfa, koja se projicira u jednom svom dijelu, u egu. Reprezentacija selfa prema Vinikotu (*Donald Winnicott*) može biti lažna (nastaje stvaranjem rupe između selfa i self reprezentacije, npr. svoje lice, odnosno tijelo, upoznajemo posmatranjem sebe u ogledalu - prljavo ili deformisano ogledalo odraziće iskrivljenu sliku i mi ćemo doživljavati sebe onakvim kakvi ustvari nismo) ili prava (kada self reprezentacija odražava objektivna svojstva selfa). Drugi ljudi su ogledala naše cjelokupne ličnosti i mi prema njihovom ponašanju i ocjenjivanju znamo svoje osobine.

Tjelesni i duševni sklop kog pojedinac donosi rođenjem prirodni je original, a u tom originalu je sadržana skrivena istina. Stvaralački čin otkriva istinu (prevodi je u vidljiv i lakše prepoznatljiv oblik), u njemu prepoznamo sebe u svojoj istini, baš onakve kakvi jesmo, a ne kakvi se činimo sebi i/ili drugima, a znamo da je težnja i želja za istinom urođena čovječanstvu. Društvo, a posebno roditelji, bez obzira na sopstvene želje, ne mogu, i ne trebaju oblikovati svoje dijete za profesiju koja ne odgovara sposobnostima u njegovom originalnom selfu, a pokušaju li to učiniti stvorice lažni self - netačnu self reprezentaciju koja zbog rupe ne komunicira sa

³ Melanija Klajn (Beč, 30. mart 1882 - London, 22. septembar 1960) bila je dječji psihoanalitičar, na čijem učenju je nastao jedan od najvećih pravaca freudizma (klajnijanska psihoanaliza), utemeljila je teoriju objektnih odnosa i izgradila tehniku terapija igrom.

⁴ Zdenka Gruden, Pravi self - preduvjet stvaralaštva, Stručni rad, 2003.

originalom. Takva osoba nije kreativna, može imitirati određene vrijednosti, ali nikada ne stvara nove. Uloga obrazovanja i edukovanja je upravo ispravljanje lažnog selfa, te bi prosvjetni radnik morao biti „čisto ogledalo“ u svrhu stvaranja djetetovog pravog selfa.

Kako bi stekao sposobnost za najvažniju stvaralačku djelatnost: kreiranje sopstvenog života, svaki čovjek bi trebao raditi na razvijanju i razviti pravi self.

2.2. TEORIJA SELFA (SOPSTVA) U UMJETNOSTI

Smisao riječi „umjetnost“ je vezana za latinsku riječ „ars“ što znači vještina ili zanat (sređivanje, ukrašavanje).

Ne postoji jedna univerzalna definicija umjetnosti, ali postoji opšti konsenzus, a to je da je umjetnost subjektivno, svjesno stvaranje nečeg lijepog ili smisla, koristeći vještine i maštu. Ona je jedinstvena ljudska djelatnost čije se značenje konstituise u složenom komunikacijskom procesu umjetnika, umjetničkog djela i publike. Znamo da kao težnja ka izrazu, artikulisanju i izražavanju unutrašnjeg, kao duševni naboj, kao intuitivni estetički zahtjev, kao pratiteljka čovjekovog života, umjetnost postoji oduvijek.

Nesumnjivo i jasno je da umjetnost nešto „radi“ sa publikom, djeluje na čovjeka (fizičke reakcije, nemir ili uživanje, katarza, ushićenje ili smirenje, traganje sa smislom sve do spoznaje). Doživljaj umjetničkog djela autentično je iskustvo koje utire put smislu, ukida dualitet uma i tijela (rascjep u selfu), pridonosi osvještavanju nekih aspekata sopstvenog života, pomaže u istraživanju sopstvenog bića - unutra i spolja, svoju duhovnu stranu i subjektivnu istinu.

2.3. ART BRUT - SIROVA/MARGINALNA UMJETNOST

Slijedovi od sklanjanja oboljelog iza visokih zidina umobolnica do psihijatrije u zajednici, od izolacije do resocijalizacije, od farmakoterapije do psihoterapije, i konačno intergrativnih modela liječenja poput crtanja, rezbarenja i pletenja u radnoj terapiji (okupacijsko - radna terapija) do ekspresivne art terapije kao nove metode liječenja (*art terapija*), doveli su do toga da su danas poznate i priznate i druge ekspresivne tehnike kao što su *play* terapija, muzikoterapija, terapija pokretom i plesom. Tu je i cijela paleta aktivnosti unutar okupacijsko - radne terapije sa svrhom podsticanja kreativnosti, igre, imaginacije - vještina koje se danas objedinjuju kao metode psihosocijalne rehabilitacije. Konačno, danas se sve više koristi umjetnost u terapijske svrhe, odnosno sve smo svjesniji i ljekovitog dejstva umjetnosti (*art as therapy*).

Švajcarski psihijatar Valter Morgenhaler (*Walter Morgenhaler*) je 1921. godine izdao knjigu *Psihijatrijski pacijent kao umjetnik (Ein Geisteskranker als Künstler)* u kojoj je prikazan ilustrovani ep u 45 dijelova u kom njegov pacijent Adolf Velfli (*Adolf Wolfli*)⁵,

⁵ Adolf Velfli (Bern, 29. februar 1864 - Bern, 6. novembar 1930) bio je jedna najistaknutijih švajcarskih umjetnika primitivne ili marginalne umjetnosti, van

oboljeli od psihoze, pripovijeda svoju izmaštanu životnu priču. To monumentalno djelo pohranjeno je u Muzeju lijepih umjetnosti u Bernu. Hans Prinzhorn (*Hans Prinzhorn*)⁶ je 1922. godine objavio knjigu *Umjetnost psihički bolesnih (Bildneri der Geisteskranken)* u kojoj donosi analizu stvaralaštva psihičkih bolesnika, tom knjigom kao i nizom predavanja htio je prikazati da je riječ o izvornim stvarateljima, neiskvarenim uticajem društva.

3. STUDIJE SLUČAJA

Odabrane autobiografije 3 istaknuta i različita umjetnika su poslužile kao dokaz i potvrda kako granica između života i umjetnosti zapravo ne postoji. Dokazuju tezu da život uslovljava umjetnost, i umjetnost uslovljava život.

3.1. LUIZ BURŽOA (*LOUISE BOURGEOIS*)

Buržoa je tokom svoje duge karijere istraživala razne teme, uključujući porodičnost i porodicu, seksualnost i tijelo, kao i smrt i nesvijest. Ove teme se povezuju sa događajima iz djetinjstva koje je smatrala terapijskim procesom. Umjetnost je bila njeno sredstvo za snalaženje; to je bio egzorcizam.

Psihoanaliza je zauzimala veliko mjesto u njenom životu. Njen stariji brat je bio miljenik roditelja. Bio je inteligentno i disciplinovano dijete, dok ona nije saradivala, te je zbog toga posmatrana kao neposlušna i nemoguća od strane cijele porodice. Često se osjećala odbačena od strane svih i nesposobnom da pruži ili primi ljubav. U tim trenucima bi izgubila svaki dodir sa svjetom koji je okružuje. Njeno stanje je uključivalo sljedeće simptome: noćne more, napade panike, zablude koje vode ka strahu od napuštanja i do deliričnog vjerovanja u zastrašujuću božanstvenost koja izaziva paranoične strahove. Takvom pacijentu bi sigurno bilo dijagnostikivano da pati od graničnog poremećaja ličnosti.

Ona je jednostavno bila traumatizovano ljudsko biće koje je uhvaćeno između đavola zastrašujućeg djetinjstva i dubokog plavog mora zastrašujućih nesvjesnih vjerovanja. Kumulativna trauma imala je presudnu ulogu u konstituciji njene umjetničke sposobnosti. Međutim, ona ne čini psihopatologiju, ona stvara sudbinu. To je sudbina njenog genija. Njeno djelo je bilo tu da govori u njeno ime.

3.2. MARINA ABRAMOVIĆ

Marina Abramović je slikarstvo u samim počecima zamijenila za bodi art, odnosno bol, pokret, mimiku, gest, insistirajući na jeziku tijela igrača, akrobata, seoskih

zvaničnih umjetničkih institucija, koji je svoja djela stvorio tokom liječenja od alkoholne psihoze i šizofrenije u Medicinskom centru Valday pored Berna, Švajcarska. Ovaj psihotični bolesnik, koji će ostati zapamćen po svom opredjeljenju za pisanje i crtanje, za sobom je ostavio 45 tomova crteža, 25.000 stranica teksta, 1.600 ilustracija i 1.500 kolaža, u kojima je opisao svoju životnu priču.

⁶Hans Prinzhorn (6. jun 1886 – 14. jun 1933) bio je njemački psihijatar i istoričar umjetnosti.

vračeva, tibetanskih kaludera i šamana. Iscrpljivanje tijela postala je osnovna karakteristika njenog performansa. Ona se čvrto zalaže za grljenje grešaka, jer greške znače da eksperimentišemo.

Često se osjećala kao da je niko ne voli i da je napuštena, jer je bila neshvaćena. Imala je veoma uzdrmano i nisko samopouzdanje, osjećala se ružnom, nije bila sposobna da razgovara sa ljudima, dok danas bez poteškoća govori pred hiljadama ljudi bez koncipiranog govora, bilješki, vizuelnog materijala. Razlog tome je umjetnost. Shvatila je da bavljenje umjetnošću podrazumijeva ogromnu slobodu, za kojom je žudila, jer je u domu nije imala. U umjetnosti je bila spremna da gine za ono u šta vjeruje. Uvidjela je neograničenost umjetnosti i to je obuzimalo.

Marina Abramović je žudila da stvara umjetnost u kojoj koristi sopstveno tijelo kao materijal, tu je osjećala slobodu od represivnih sila pod kojim je odrastala. Polako je u umjetničkim krugovima sticala reputaciju neobudane umjetnice. Svaki novi performans je bio smjeliji od prethodnog, uporno je pomjerala granice. Zanimala se za odnos publike i umjetnika i za to kako može da isprovocira publiku, i na koji način može da provjeri dokle je sama publika spremna da ide kada im se pruži određena sloboda. Ona je na scenu za publiku iznosila najveće čovjekove strahove poput patnje, smrtnosti, bola koristeći njihovu energiju, i time se oslobađala sopstvenih strahova.

Njen umjetnički rad i život su neodvojivo povezani, ona je pravi primjer nepostojanja granice između života i umjetnosti. Njeni performansi su ostavljali fizičke posljedice u njenom životu. Uvijek je pokušavala da dokaže svima da može da istraje sama, da joj niko nije potreban. Uvijek je činila previše, i uvijek je bila ostavljena sama i bez ljubavi.

Ona je oduvijek kroz umjetnost beskompromisno tragala za emocionalnim i duhovnim preobražajem.

3.3. BOŽO MANDIĆ

Božidar Mandić rođen je 1952. godine u Novom Sadu. On je pionir povratka prirodi, književnik, teatrolog i likovni istraživač. U jednom momentu života počeo je da se zanima za drugačiji oblik stvaranja te se 1977. godine iz Novog Sada seli i nastanjuje u selu Brezovica, podno Rudnika, gdje je utemeljio prvu srpsku ekološko - umjetničku komunu koju je nazvao *Porodica bistrih potoka*.

Božidar Mandić je Petar Pan koji namjerno živi esencijalnu jednostavnost, neodvojivu (i neodoljivu rekla bih) isprepletenost umjetnosti i života. On dokazuje neprekidno međusobno (samo)potvrđivanje i nadopunjavanje ove dvije pojave. Njegova svakodnevnica i umjetnost su isprepleteni toliko da granica između njih ne postoji. Ma kako utopistički zvučalo on je jednačinu *Umjetnost = Život*, pretvorio u praksu.

Umjesto da se utopi u postmodernizam – Božidar Mandić se pobunio i ustanovio *divljizam*. Njegova priča je priča o idealima, (koji su danas i kao pojam skoro izumrli), o sposobnosti da se život posmatra i živi kao jedna velika i neprekidna igra. Jedina pobuna u koju Božidar Mandić istinski vjeruje je individualna pobuna – *Sam protiv nikog*, iskustveno dokazujući ispravnost čuvene Arganove teze o tome kako je *Umjetnost jedina preostala izrazito*

pojedinačna djelatnost u masovnom društvu današnjice. Žanr Mandićeve umjetnosti, dakle, jeste njegov život. Život kao medij. Život kao žanr. Život kao umjetnost. Život kao pozorište...

4. UMJETNIČKI RAD

Kroz teorijsko istraživanje, studije slučaja i umjetničko istraživanje došla sam do ideje i koncepta umjetničkog rada. Umjetnički rad naziva *Svinja i Vila* realizovan je 02.07.2021. godine u 20:30h, u SCENlabu, na Fakultetu tehničkih nauka, u Novom Sadu.

4.1. KONCEPT

Dramaturgija radnje se sastoji iz 3 dijela:

1. Svinja kostimirana u zavoje udobno leži i valja se u zemlji (ovaj dio počinje i prije samog ulaska publike),
2. Ustaje u sjedeći položaj i polako guli zavoje sa kože, koji su za nju pričvršeni oho ljepkom,
3. Nakon što ih sve skine, ustaje i kači ih iglicama na osb ploču te pravi umjetničko djelo.

Dramaturgiju radnje prati zvuk⁷, dizajniran samo za potrebe ovog rada. Zvuk se takođe sastoji od 3 dijela i upotpunjuje i podcrtava promjene.

Takođe, dramaturgiju radnje prati i svjetlo. Kada publika ulazi – osvjetljeno je gledalište, zatim zemlja na kojoj leži Svinja u naredne dvije scene i u trećoj svjetlo se rotira do osb ploče.

Kraj naznačavam svojim odlaskom sa scene, ali i promjenom zvuka, te gašenjem svjetla sa scene i paljenjem svjetla u publici. Takođe, tehnička podrška otvara vrata koja vode ka dvorištu i poziva publiku na izlazak iz prostora.

4.2. REALIZACIJA

S obzirom da je broj mjesta bio ograničen, te da je svako drugo mjesto u gledalištu moralo biti slobodno, mjesta sam označila letcima koje sam dizajnirala za publiku, sa informacijama o projektu.

Samo izvođenje performansa je počelo još prije ulaska same publike u prostor. Već u 20:20h sam kostimirana bila na prostoru igre, sa pratnjom zvuka. Svjetlo je bilo usmjereno na gledalište.

Publika je bila pozvana od strane tehničke podrške, te je polako zauzimala svoje pozicije.

4.3. PUBLIKA

Perfomans kao umjetnost ne postoji bez publike. Umjetnik crpi energiju od publike, i publika je upija od umjetnika. Dakle, veoma je važan utisak i energija koju publika odašilja, i sa kojom odlazi. Memorija publike je ono gdje ovaj, ali i svaki drugi performans nastavlja da živi.

Utisak i komentar gledaoca:

Smatram da si hrabro izabrala vrlo kompleksnu i delikatnu temu svog umjetničkog rada. Izvođenje je počivalo na jednakoj hrabrosti, ali i znanju kako da svoje telo (a i svoje biće) izloži publici, bez patetike, suvišnih

gestova i sredstava. Rad je u dramaturškom smislu izveden veoma precizno i jasno, na mene je delovao snažno. – Anonimno

5. ZAKLJUČAK

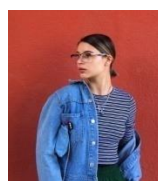
Rad na mom master umjetničkom projektu je predstavljao rad na sebi, ne samo na edukativnom nivou, već i na životnom, emocionalnom i umjetničkom.

Na kraju, proizvod – *performans Svinja i Vila* je potpuno autentično ne samo djelo, već i iskustvo za mene i publiku, i dokaz teze kojom sam se bavila, a to je da međe, granice između života i umjetnosti uopšte ne postoje, nikada nisu postojale i nikada neće.

6. LITERATURA

1. Zdenka Gruden, *Pravi self – preduvjet stvaralaštva*, stručni rad, 2003.
2. Vlasta Štalekar, *O umjetnosti i psihoterapiji*, Soc. psihijat., Vol. 42 (2014) Br. 3
3. Naumberg M. *Likovna terapija: njen obim i funkcija*. Illinois: Thomas, 1958.
4. Lenard Koen, *Plamen: poezija, pesme i izbor iz beležnica*, Geopolitika izdavaštvo, 2021 (Novi Sad : Art print)
5. Milena Marković, *Deca*, Beograd : LOM, 2021
6. Miško Šuvaković, *Platforme bioarta*
7. Nebojša Milenković, *Natrag, Božidar Mandić i Porodica bistrih potoka*, Novi Sad, 2015.
8. Marina Abramović, *Prolazim kroz zidove: memoari*, Samizdat, 2018.
9. Hilman Džejsms, *San i Donji svet*, Fedon, Beograd, 2013.
10. Antoni De Melo, *Put ljubavi*, LOM, Beograd 1997.

Kratka biografija:

Anja Tasovac (Trebinje, 1995) diplomirala je 2019. godine na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu, na smjeru Scenska arhitektura, tehnika i dizajn sa radom *Kuća čula. Prostorno rješenje inspirisano hercegovačkom kamenom kućom*. Iste godine upisala je umjetničke master studije Scenske arhitekture i dizajna na istom fakultetu. U toku studija bila je učesnik festivala poput *Desire cental station 2016. – Borderline* u okviru performansa *Lifkoptikum*, 20. *IMAF festivala* 2018. godine sa performansom *Naricanje*, i kao organizator muzičkog programa na *Impuls!* festivalu. Izlagala je u okviru grupnih studijskih izložbi – Scenska laboratorija *Borislav Gvojić* na Fakultetu tehničkih nauka i *Grad od peska* u Sremskoj Mitrovici u okviru manifestacije *Noć muzeja*. Učestvovala je u interdisciplinarnom projektu *Presalona* u okviru 41. Salona arhitekture.

⁷ Dizajn zvuka: Vuk Milivojević i Anja Tasovac